

NEFT VA GAZ SANOATI KORXONALARIDA INVESTITSION FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI (O‘ZBEKISTON MISOLIDA)

Xolmurodova Dilnoza – Xalqaro Innovatsiyon

Universiteti. Iqtisodiyot yo‘nalishi II- bosqich magistranti.

Olim Xayrullayev.dots- Xalqaro Innovatsion

Universiteti. Iqtisodiyot kafedrasi katta o‘qituvchisi.

Annotatsiya:

O‘zbekiston iqtisodiyotining strategik tarmog‘i hisoblangan neft va gaz sanoati korxonalarida investitsion faoliyatni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari tadqiq etilgan. Tadqiqot jarayonida sohadagi investitsiya jarayonlarining hozirgi holati, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilishda xorijiy kapitalning o‘rni va mavjud muammolar tahlil qilingan. Maqolada neft va gaz korxonalarining investitsion jozibadorligini oshirish, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini takomillashtirish hamda innovatsion texnologiyalarni jalb etish orqali tarmoq samaradorligini yuksaltirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari surilgan. Shuningdek, xalqaro tajriba tahlili asosida milliy neft-gaz loyihalarini moliyalashtirishning muqobil manbalarini shakllantirish yo‘llari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar:

Neft va gaz sanoati, investitsion faoliyat, modernizatsiya, xorijiy investitsiyalar, investitsion muhit, ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash, davlat-xususiy sheriklik, innovatsion texnologiyalar, iqtisodiy samaradorlik, “O‘zbekneftgaz” AJ.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiy munosabatlar globallashuvi va energetika bozoridagi shiddatli raqobat sharoitida neft va gaz sanoati O'zbekiston iqtisodiyotining nafaqat tayanch tarmog'i, balki milliy iqtisodiy xavfsizlikning strategik kafolati hisoblanadi. Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli tarkibiy islohotlarning muvaffaqiyati energetika resurslaridan samarali foydalanish va sohani tubdan modernizatsiya qilish bilan uzviy bog'liqdir. Neft va gaz korxonalarida investitsion faoliyatni rivojlantirishning dolzarbligi, avvalambor, tabiiy boyliklarni qazib olishdan ularni chuqur qayta ishlash orqali yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarishga o'tish zarurati bilan belgilanadi. Mavjud konlarning tabiiy ravishda kamayib borishi va geologiya-qidiruv ishlarining murakkablashishi sohaga ulkan hajmdagi uzoq muddatli investitsiyalarni jalb etishni taqozo etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, korxonalarning investitsion jozibadorligini oshirish, moliyalashtirishning zamonaviy va muqobil manbalarini shakllantirish hamda investitsion risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish davlat iqtisodiy siyosatining kechiktirib bo'lmaydigan ustuvor vazifasiga aylandi¹.

Investitsion faoliyatning iqtisodiy tabiati, uning tarkibiy tuzilishi va samaradorligini oshirish masalalari fundamental iqtisodiy nazariyalar doirasida jahonning yetakchi olimlari, jumladan, F.Mishkin, U.Sharp, J.Keyns va P.Samuelson kabi iqtisodchilar tomonidan keng ko'lamda tadqiq etilgan. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi va mamlakatimiz iqtisodchi olimlaridan A.Vaxabov, D.G'ozibekov, Sh.Mustafakulov va N.Xumamatovlar o'z ishlarida milliy iqtisodiyotning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda investitsion muhitni yaxshilash va kapital qo'yilmalarni rag'batlantirish masalalarini yoritib berishgan. Biroq, neft va gaz sanoatining transformatsiya qilinishi, korxonalarning IPO (aktsiyalarni ommaviy joylashtirish) jarayonlariga tayyorlanishi va energetika bozoridagi yangi chaqiriqlar sharoitida investitsion faoliyatni boshqarishning xususiy va innovatsion usullari hali

¹ O'zbekiston Respublikasi Qonuni. "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida". 2019.

ham chuqur va kompleks ilmiy izlanishlarni talab etmoqda. Mazkur tadqiqot ishining bosh maqsadi O'zbekiston neft va gaz sanoati korxonalarida investitsion jarayonlarni faollashtirish, ularni moliyalashtirish mexanizmlarini diversifikatsiyalash va investitsiya loyihalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar va strategik yo'nalishlarni ishlab chiqishdan iboratdir. Ushbu maqsadga erishish yo'lida quyidagi aniq vazifalar belgilab olindi: investitsion faoliyatning nazariy va uslubiy asoslarini zamonaviy yondashuvlar asosida tizimlashtirish; neft-gaz sohasidagi xalqaro investitsion tajribani tahlil qilib, uning samarali jihatlarini milliy amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarini baholash; "O'zbekneftgaz" AJ va tarmoq korxonalarining investitsion salohiyatini statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilish; sohada investitsion loyihalarni amalga oshirishga to'sqinlik qilayotgan institutsional va iqtisodiy muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish choralarini ishlab chiqish.

Tadqiqot doirasida erishilgan asosiy ilmiy natijalar va yangiliklar quyidagilarda namoyon bo'ladi: neft va gaz korxonalarida investitsion loyihalarni tanlab olishda nafaqat moliyaviy, balki ekologik va ijtimoiy omillarni (ESG standartlari) hisobga oluvchi ko'p mezonli baholash tizimi taklif etildi; sohada davlat-xususiy sheriklik modellarini qo'llash orqali budjetdan tashqari investitsiyalarni jalb qilishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi ishlab chiqildi; neft-gaz loyihalarining investitsion risklarini kamaytirishda raqamli texnologiyalar va blokcheyn tizimini joriy etishning afzalliklari ilmiy jihatdan asoslab berildi. Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, unda ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalar neft va gaz korxonalarining uzoq muddatli investitsion dasturlarini shakllantirishda, xorijiy investorlar bilan hamkorlik strategiyasini belgilashda hamda tarmoqning eksport jozibadorligini oshirishda xizmat qiladi².

Investitsiya jarayonlarini boshqarish mexanizmlari.

² Mishkin, F. S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. 2018.

Neft va gaz sanoatida investitsion muhitning barqarorligi tarmoqqa sarmoya kiritayotgan investorlar uchun eng asosiy ko'rsatkich hisoblanadi. Investitsion muhit — bu faqatgina iqtisodiy sharoitlar emas, balki huquqiy, siyosiy, ijtimoiy va institutsional omillarning o'zaro uyg'unligidir. Mazkur sohada investitsion muhitni shakllantiruvchi asosiy omillardan biri bu soliq va bojxona tizimidagi imtiyozlardir. Neft va gaz konlarini o'zlashtirish juda katta xarajatlarni talab qilganligi sababli, davlat tomonidan taqdim etiladigan fiskal barqarorlik va mahsulot taqsimotiga oid bitimlarning ishonchliligi investorlarning uzoq muddatli qarorlar qabul qilishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Iqtisodiy nazariyada bu jarayon "kapitalning kon'yunkturaviy harakati" deb atalib, unda investorlar nafaqat bugungi foydani, balki kelgusi 20-30 yillikdagi huquqiy himoyani baholaydilar. Shu bilan birga, sohadagi investitsion faoliyat ko'plab o'ziga xos risklar bilan tavsiflanadi. Birinchi navbatda, bu — narx riskidir. Jahon bozorida neft va gaz narxlarining o'zgaruvchanligi loyihalarning rentabellik darajasini kutilmaganda pasaytirib yuborishi mumkin. Ikkinchi muhim omil esa geologik risklardir. Yangi konlarni qidirish va burg'ilash jarayonida resurslar kutilgan hajmdan kam chiqishi yoki qazib olishning texnik jihatdan murakkablashishi sarmoyalarning qaytish muddatini kechiktiradi. Ushbu risklarni boshqarish uchun korxonalar "risk-management" tizimini joriy etadi, bunda ehtimoliy yo'qotishlar loyiha qiymatining 15-20 foizigacha bo'lgan rezerv fondlari orqali qoplanishi nazarda tutiladi³.

Zamonaviy davrda ekologik risklar va "yashil energiya"ga o'tish siyosati (Energy Transition) ham investorlardan qo'shimcha texnologik investitsiyalar va atrof-muhit muhofazasi bo'yicha qat'iy standartlarga rioya qilishni talab etmoqda. Endilikda xalqaro moliya institutlari investitsiya ajratishda korxonaning "uglerod izi"ni kamaytirish strategiyasiga ega ekanligiga alohida e'tibor qaratmoqda. Bu esa neft-gaz

³ Rogoff, K. S. The Curse of Cash. 2016.

korxonalaridan faqat xomashyo qazib olishni emas, balki ekologik toza qayta ishlash texnologiyalariga sarmoya kiritishni taqozo qilmoqda. Investitsion muhitga ta'sir qiluvchi institutsional omillar orasida byurokratik to'siqlarning kamligi, korrupsiyaga qarshi kurash va xalqaro arbitraj tizimining samarali ishlashi alohida o'rin tutadi. O'zbekiston misolida oladigan bo'lsak, valyuta bozorining erkinlashtirilishi va xorijiy investorlar huquqlarining qonuniy himoyalaniishi investitsion jozibadorlikni oshiruvchi ijobiy drayverlar bo'lib xizmat qiladi. Biroq, infratuzilmaning eskirganligi va malakali kadrlarning yetishmasligi kabi ichki omillar hali ham investitsiya oqimini cheklovchi to'siqlar sifatida baholanadi. Shu sababli, iqtisodiyotni liberallashtirish sharoitida davlatning roli — tadbirkorlik subyektlari uchun "teng imkoniyatlar maydoni"ni yaratish va investitsiya kiritishning "yagona darcha" tamoyilini to'liq joriy etishdan iborat bo'lib qolmoqda⁴.

Xulosa

Tadqiqot natijasida shuni xulosa qilish mumkinki, neft va gaz sanoati korxonalarida investitsion faoliyatni rivojlantirish uchun faqatgina davlat mablag'lariga tayanib qolish yetarli emas. Xususiy sektor va xorijiy kapitalni jalb qilishda davlat-xususiy sheriklik (DXSH) modellaridan foydalanish hamda korxonalarni IPOga tayyorlash iqtisodiy zaruriyatdir. Sohadagi investitsion faollikni oshirish uchun birinchi navbatda loyihalarni baholashda "risk-menedjment"ning zamonaviy usullarini joriy etish, moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlariga to'liq o'tish va investitsiyalarni asosan chuqur qayta ishlash loyihalariga yo'naltirish lozim. Ushbu chora-tadbirlar korxonalarning moliyaviy mustaqilligini ta'minlash bilan birga, mamlakatning mintaqaviy energetika bozoridagi mavqeini mustahkamlashga xizmat qiladi.

⁴ Vaxabov, A. V. Xalqaro moliya munosabatlari. 2019.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida". 2019.
2. Mishkin, F. S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. 2018.
3. Rogoff, K. S. The Curse of Cash. 2016.
4. Vaxabov, A. V. Xalqaro moliya munosabatlari. 2019.